

U uvjetima tvrdog budžetskog ograničenja nametnuti porez ima selektivne učinke na porezne obveznike. Porezi se kao klin "umeću" u proces reprodukcije. Oni izravno mijenjaju odnose prethodne i sljedeće točke reprodukcije. Tako će u procesu prilagođavanja, temeljem svekolike međuovisnosti, u funkciji vremena, porezi izmijeniti odnose u cjelokupnoj reprodukciji. U radu se razmatraju ekonomski učinci na poreznog obveznika i na granu kojoj porezni obveznik pripada.

Ekonomski učinci oporezivanja uključuju mikro i makro učinke. Najznačajniji mikro učinci bili bi: učinci na raspodjelu dohotka i učinkovitost korištenja resursa, a makro učinci oporezivanja bili bi učinci na: opseg proizvodnje, zaposlenost, cijene i rast. Porezna incidenca (incidence of taxes) označava tko stvarno snosi neki porez. Zato je potrebno razlikovati zakonsku i ekonomsku incidencu. Zakonska označava tko je po zakonu obavezan platiti porez, a ekonomska pokazuje stvarno "žrtvovanje" dohotka uzrokovano porezima te je određena načinom na koji se cijene (faktora proizvodnje, proizvoda) mijenjaju kada se uvede porez. Tako ekonomska incidenca ukazuje na promjene u distribuciji dohotka koju uzrokuje porez.

Valja reći da porezni teret u konačnici pada na pojedince (pa su i svi porezi porezi na dohodak), bilo preko izvora ili upotrebe njihovog dohotka bez obzira na to da li proizvod proizvode bogati ili siromašni i da li se proizvodom koriste bogati ili siromašni.

Jednom uveden porez na bilo koju točku u procesu reprodukcije utjecat će na proizvodnju, raspodjelu, razmjenu i potrošnju mijenjajući ih sve zajedno i svaku posebno.

U kojoj će se mjeri razlikovati zakonska i ekonomska incidenca ovisi o mnogim činiocima: odnosu elastičnosti ponude i potražnje, vremenskoj dimenziji analize incidenca u dugom i kratkom roku, intenzivnosti korištenja i raspoloživosti pojedinih činitelja, mogućnosti supstitucije u proizvodnji, mobilnosti ekonomskih činioca, itd.

Uobičajeno je da se pri razmatranju poreznog opterećenja privrednog subjekta podrazumijeva porezni tretman dobitka - financijskog rezultata - kojeg privredni subjekt ostvari po bilo kojoj osnovi u jedinici vremena promatranja. Treba reći da takav pristup, iako transparentan, nije ispravan jer ne pokazuje ukupno porezno opterećenje. Naime, proces reprodukcije privrednog subjekta na relaciji: input kao pretpostavka aktivnosti - proces aktivnosti (uključujući odnosnu tehnologiju) - output kao rezultat aktivnosti može u svakoj naznačenoj fazi biti oporezivan. Samo nam ukupno porezno opterećenje odnosnog privrednog subjekta kazuje kakva su stvarna ograničenja poreznog sustava i porezne politike za privredne subjekte u njihovoj poslovnoj aktivnosti. Uobičajene usporedbe pojedinih poreznih oblika - nametnutih na rad, kapital, proizvode i usluge, profit - govore o kompoziciji poreznog sustava, gdje su oni nametnuti te njihova izdašnost u fiskalnom smislu sama po sebi i nije dostatna. Nije dostatno da pojedine poreze promatramo, nametnute privrednim subjektima, pojedinačno da bi izvršili ekonomsku analizu učinaka poreznog sustava i porezne politike.

Različito će oporezivanje rada i kapitala uz klauzulu ceteris paribus, odrediti odnos inputa, a time i tehnologiju kojom će se gospodarska aktivnost provoditi. U ovisnosti o stupnju porezne diskriminacije rada ili kapitala diskriminirat će se radno intenzivne ili kapitalno intenzivne tehnologije.

Iz iznijetog slijede razvojne implikacije poreznog tretmana inputa odnosno outputa. Svakako valja istaknuti da uvođenje poreza mijenja očekivanja i preusmjerava aktivnost investitora (promjena poreza kao egzogena promjena). Kako se ta promjena pridodaje ukupnoj neizvjesnosti u kojoj investitor donosi investicijsku odluku, to će očekivanja pogoršati jer će investicija postati rizičnijom, a time se i pomiče (povećava) prag prihvatljivosti odnosno investicije.

Razmotrimo što se događa uvođenjem poreza na nadnicu, odnosno kapital, dakle, činioce proizvodnje. Uvođenje poreza, ovisno o elastičnosti ponude rada odnosno kapitala i o elastičnosti potražnje za radom odnosno kapitalom, u kratkom će roku vjerojatno rezultirati prevaljivanjem poreznog tereta na činioca rada (ponuda je neelastična) kao što će i profit kao prinos od već instaliranog kapitala (ponuda je fiksna) također snositi porezni teret. U trenutnom roku ponuda je neelastična. U dugom roku izravni utjecaji uvedenog poreza djeluju te ponuda činioca nije više tako neelastična. Ponuđači rada se prilagođavaju zapošljavanjem u neoporezovanim djelatnostima (obilježja rada koja tehnološkim napretkom zahtijevaju sve više vremena da bi se izmijenila). Nudioci kapitala pokušat će se riješiti portfelja oporezovanog sektora na temelju, uvjetno rečeno, "porezne iluzije" jer je prošlost odnosnog privrednog subjekta uz klauzulu ceteris paribus, "bolja" za iznos uvedenog poreza. U dugom roku elastičnost ponude činioca se povećava. Upravo će dužina vremenskog horizonta odrediti elastičnost ponude činioca privredne aktivnosti. Ovom svakako valja dodati promjene u tehničkom napretku.

Kakve su posljedice u kratkom roku za odnosnog privrednog subjekta, te kakve su moguće dugoročne implikacije pokazat će se kretanjem troškova (inputa), prihoda (outputa), te financijskog rezultata.

Krivulja ukupnih troškova (fiksni i varijabilni) siječe se s krivuljom ukupnog prihoda u točki koju zovemo točkom pokrića ($TC=TR$). Ako, uz klauzulu ceteris paribus, dođe do uvođenja ili povećanja poreza na inpute (rad ili kapital), krivulja ukupnih troškova će se pomaknuti prema gore za dio ili cjelokupni iznos uvedenih poreza sukladno mogućnosti prevaljivanja poreznog opterećenja od strane privrednog subjekta. Privredni subjekt može pokušati prevaliti nametnuti mu porez na output, kombinacijom "unaprijed" i "unazad". U mjeri u kojoj mu to uspije pomaknut će se krivulja ukupnog prihoda prema gore. Ako potpuno prevali porezno opterećenje unazad ili unaprijed, neće se mijenjati točka pokrića niti po količini niti po cijeni. U kojoj će se mjeri pomak vršiti u pravcu povećanja cijena odnosno količina, ovisit će o elastičnosti ponude i potražnje za oporezovanom robom odnosno uslugom. Zbrajanjem novih krivulja troškova (nakon promjene poreznog opterećenja) dobivamo novu krivulju ponude odnosno grane. To je prvi korak.

Što se događa u grani u kojoj je uveden neki od poreza? Ako nema prevaljivanja, jasno je da će potražnja za odnosnim proizvodom biti manja i da će, u konačnici, biti prodano manje proizvoda nego što je to bio slučaj, uz klauzulu ceteris paribus, prije uvođenja poreza. Ovo nadalje znači da pri određenoj distribuciji efikasnosti pojedinih privrednih subjekata u određenoj grani neki, do uvođenja poreza marginalni proizvođači, više neće moći proizvoditi, jer će prosječni varijabilni trošak biti jednak ili manji od graničnog troška i morat će prestati s privrednom aktivnošću. Prema tome, posljedica povećanja poreza jest pomak praga učinkovitosti u kratkom roku, barem za iznos neprevaljenog poreza što prosječnu efikasnost pomiče udesno i tako mijenja

distribuciju učinkovitosti privrednih subjekata. Marginalni proizvođači smješteni na dnu skale učinkovitosti u distribuciji odnosne grane prestat će raditi ako je neprevaljeni porez jednak ili veći od prosječnog varijabilnog troška što znači da privredni entitet nije u mogućnosti pokriti niti prosječni fiksni trošak.

Dodatne implikacije napuštanja proizvodnje od određenog broja privrednih subjekata lako su zamislive kao i mogući multiplikatori koji proizlaze iz tako stvorenih novih uvjeta, na proizvodnju i zaposlenost, uslijed uvođenja poreza na inpute. Učinci se odnose na konjunkturi i na razvojni ciklus.

Uvođenjem poreza na output privrednog subjekta dešava se slično. U ovisnosti o elastičnostima krivulja ponude i potražnje privredni subjekt će biti u mogućnosti prevaliti uvedeni porez na outpute ili to neće biti, a što će onda smanjiti prihod za iznos neprevaljenog poreza (pomiče se krivulja ukupnog prihoda) dok će mu troškovna struktura ostati neizmijenjena. Time se kao i kod oporezivanja inputa mijenja točka pokrića i prosječna efikasnost, pa opet granični proizvođači izlaze iz grane jer ne pokrivaju prosječne varijabilne troškove. Sve se odvija na prikazani način kao i kod uvođenja poreza na input. Zbrajanjem funkcija potražnje kupaca odnosne robe dobivamo ukupnu krivulju potražnje koja je (pretpostavljamo) jednaka zbroju krivulja ukupnog prihoda u odnosnoj grani nakon uvođenja poreza.

Izjednačenje funkcije potražnje kupaca sa zbrojem krivulja ukupnog prihoda ima osnove ako se ima u vidu da se radi o konkurentnom tržištu i, na kojem je u osnovi, cijena proizvođaču data. U uvjetima monopola cjelokupna poslovna politika je temeljena u određivanju optimalne funkcije potražnje, sukladno cijeni ulaska u granu. U slučaju konkurencije potražnja je data od strane kupaca i ona je ex post jednaka zbroju krivulja ukupnih prihoda u odnosnoj grani. Oligopolna situacija se nalazi između ovih dviju krajnosti.

Dobit je konačan cilj aktivnosti nekog privrednog subjekta. Eventualno kratkoročno napuštanje tog cilja slično je žrtvovanju kvalitete u partiji šaha jer se želi proširiti područje profita i tako povećati razliku prihoda i rashoda. Uobičajeno je da se oporezuje funkcija cilja koja se želi maksimizirati

Oporezivanje inputa i oporezivanje outputa je zapravo oporezivanje dobiti. Prema tome, stopa poreza na dobit nije dovoljan pokazatelj da se precizira porezno opterećenje gospodarskih entiteta. Ako nije poznata ukupna porezna obveza odnosnog entiteta, mi nismo u stanju ocijeniti njegov položaj, s poreznog motrišta, u procesu reprodukcije.

Polazeći od postavke da se porezni obveznik uvijek odnosi prema porezu kao prema trošku, pogledajmo što se događa uvođenjem poreza na dobit. Uvođenje poreza na dobit ne mijenja točku pokrića jer se porezno opterećenje pojavljuje tek nakon pozitivnog financijskog rezultata. To je samo privid. Naime, ako prihvatimo nužnu ovisnost kamatne i profitne stope, tada je sasvim jasno da valja usporediti kamatnu stopu i neto profitnu stopu (nakon oporezivanja). Ako je kamatna stopa veća od neto profitne stope, tada će proizvođači nastojati napustiti aktivnosti s ispod prosječnom efikasnošću i preseliti kapital u neku drugu granu gdje će, u najmanju ruku, ostvariti prosječnu neto profitnu stopu.

Prema tome, uvođenje poreza na dobit iako ne mijenja točku pokrića izravno, neizravno je mijenja, jer određena razina razlike financijskog rezultata (dobit umanjena za uvedeni porez) više ne ostvaruje prihvatljivu razinu efikasnosti, koja je bila ostvarena prije uvođenja poreza. Jednako se tako mijenja distribucija efikasnosti, pomak prosječne efikasnosti udesno pa dio proizvođača napušta proizvodnju zbog uvedenog poreza na dobit. Kako je moguće za svaki posebni slučaj aproksimativno odrediti ekvivalentne poreze na input, output, odnosno na financijski rezultat, to je na osnovi tih relacija moguće predvidjeti učinke pojedinih poreza, kao tendenciju.